

ELS CAVALLERS DE LA TORTOSA MEDIEVAL

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ: **Els templers de les Terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)**, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1999, 2 vol.

Des que el romanticisme posà de moda el passat medieval i, sobretot, la recreació mítica d'episodis tràgics com la fi de l'heretgia albigesa i la de l'Orde del Temple, entre d'altres, s'ha anat produint cíclicament un interès morbós per aquests temes. En els darrers anys, però, la història o pseudohistòria d'aquells mites, explica-des sempre en clau esotèrica i escàs o nul rigor acadèmic, s'han vist desbordades (ja era hora) per la investigació històrica seriosa sortida de les universitats.

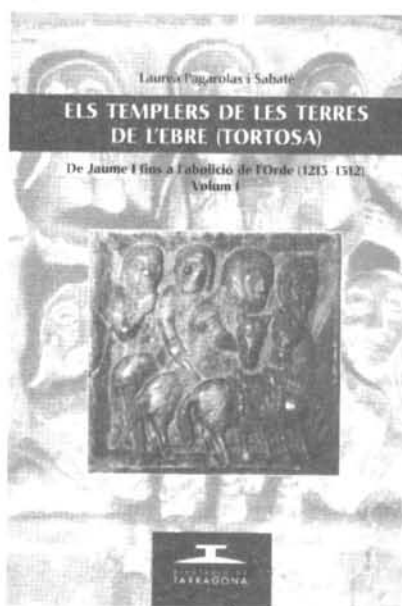
La importància de l'Orde del Temple en el devenir històric de la Corona d'Aragó era prou coneguda a partir dels treballs ja clàssics de J. Miret i Sans, ampliat i posats al dia per A. Forey l'any 1973, amb la publicació de *The Templars in the Corona de Aragón* (inexplicablement, encara sense traduir).

Atès el caràcter general dels estudis existents, a finals de la dècada dels seixanta, a la Universitat de Barcelona s'endegà un pla de recerca (promogut principalment pels departaments d'Història Medieval i d'Història de l'Art) sobre aspectes monogràfics dels ordes religiosos militars. Fruit d'aquella política acadèmica anaren apareixent memòries de llicenciatura i tesis doctorals que a poc a poc omplien aquell buit historiogràfic.

Un dels treballs més interessants i fecunds d'aquest conjunt és sens dubte el que, des dels anys setanta, ha vingut elaborant l'arxiver-historiador Laureà Pagarolas. Ha estat una sort per a les terres de l'Ebre (i per a la Corona d'Aragó en general) que un dels episodis més apassionants del seu passat medieval hagi estat tractat amb la seriositat i el rigor amb què ho ha fet Pagarolas. Primer va ser la memòria de llicenciatura, llegida el 1979 i publicada el 1984 (*La Comanda del Temple de Tortosa: primer període -1148-1212-*); després la tesi doctoral, defensada l'any 1990 i publicada ara, nou anys després, per la Diputació de Tarragona.

La tesi parteix i completa l'estudi de la comanda templera de Tortosa iniciat en la memòria de llicenciatura. S'estructura

en sis capítols més un setè de conclusions. Després del preceptiu capítol introductori, que inclou una exhaustiva bibliografia, en el primer capítol desgrana no tan sols l'estudi del domini templer sobre la ciutat sinó que s'estén també a la resta del territori ebrenc que fou de l'Orde; seguidament tracta l'organització i l'estructura interna del convent tortosí; després analitza el senyoriu templer de la ciutat i la seva fi; i, per acabar, l'administració del patrimoni tortosí.

L'elaboració d'aquest treball de tesi, com queda palès en la introducció, va comportar la prèvia classificació, transcripció i regest de gran part de la documentació conservada (que no és poca) del Temple tortosí en els darrers cent anys del seu domini, de 1213 a 1312 (la documentació dels primers seixanta -1148-1212- la utilitzà i publicà Pagarolas en la seva memòria de llicenciatura). El treball paleogràfic ha donat lloc a una col·lecció diplomàtica molt important (dos-cents setze documents) que ocupa tot el segon volum i que constitueix (amb els cent trenta-sis de la tesina) un valuós material que, naturalment, depassa l'àmbit del treball de Pagarolas per oferir un immens camp de possibilitats als futurs investigadors. Ressaltem la cura que ha tingut l'autor en tot allò que significa la publicació de documents; no solament pels aspectes metodològics referents al diplomatar, sinó també pels comentaris

marginals que dedica a la ubicació i a l'estat actual dels documents (per exemple, és interessant que faci conèixer el periple de l'arxiu de la Castellania d'Amposta abans d'arribar a l'AHN, sobretot perquè en el decurs d'aquests viatges es va perdre molta documentació relativa a les comandes que van pertànyer a la Castellania).

L'estudi de la Tortosa medieval que fa en el segon capítol és un autèntic tractat de geografia humana i urbana. Entre altres, són molt interessants els comentaris que dedica als accidents topogràfics i urbans, a les comunitats, cristiana, musulmana i jueva, i al paper que van tenir en el desenvolupament de la ciutat. Tanmateix, hi trobem a faltar un bon plànol on, si més no, s'intentés localitzar els barris, els carrers, les cases... (és incòmode remetre el lector a una planta publicada en un altre lloc). També són destacables d'aquest capítol els apartats dedicats a la resta de convents (o comandes) templers de les terres de l'Ebre. Malgrat la migrada documentació que s'ha conservat a l'AHN, l'autor fa una brillant exposició de la comanda de Miravet, amb les sotscomandes de Gandesa, Algars, Nonasp i Torres, i tots els pobles que d'elles depenien; de la comanda d'Horta i els seus pobles; i finalment de la comanda d'Ascó, la seva filial de Riba-roja i, com en el cas de les altres, dels pobles que en depenien.

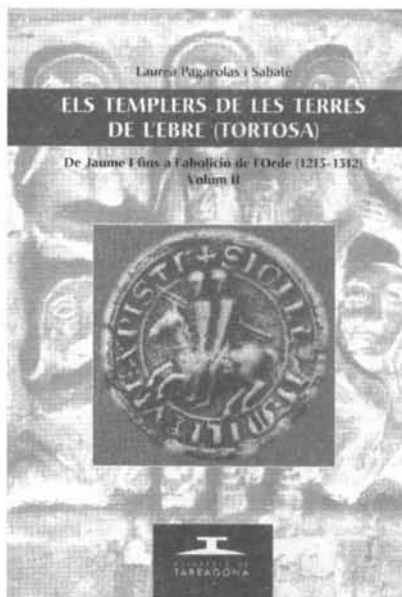
Interessant és el capítol que tracta l'organització i l'estructura interna de la comanda de Tortosa, dins l'esquema general de l'Orde. En aquest context ressalta l'estructura singular que, per la seva gran extensió al llarg del primer segle, va tenir el senyoriu templer de l'Ebre. A partir de la instal·lació de la casa de Tortosa, que tingué lloc immediatament després de la conquesta (1148), es va anar produint una progressiva incardinació de tot el territori al voltant d'aquest convent i del que, entre 1153 i 1164, s'establí al castell de Miravet. La magnitud del territori que es controlà des de Tortosa-Miravet exigí una organització particular, a mig camí entre la comanda i la província, que s'anomenà districte («Districte de Ribera»). El districte va estar presidit per una jerarquia també particular (el «comanador de Ribera») a la qual estigueren sotmesos els comanadors de totes

les comandes i sotscomandes de l'Ebre. Quan les històries generals que s'escriuen sobre Catalunya o la Corona catalanoaragonesa encara tracten el capítol dels templers de l'Ebre amb incomprendible lleugeresa, el treball de Pagarolas ve a contribuir i a ponderar la importància real d'aquell senyoriu que durant més de cent anys dirigí el devenir històric d'un dels punts geopolítics més importants de Catalunya. Convé remarcar que el districte de Ribera fou el senyoriu templer més important de la Corona i, probablement, d'Occident (l'estudiós francès Alain Demurger ha vist aquest senyoriu, encapçalat pel castell de Miravet, com una autèntica marca templera, només comparable a les hospitaleres de Trípoli i Antioquia que, a la Síria dels croats, presidien els castells de Margat i del Krac dels Cavallers). Pagarolas acaba aquest tercer capítol fent una dissecció exhaustiva de l'estructura interna de la comanda, que li permet entrar en detalls sobre les jerarquies i les dignitats (comanadors, lloctinents de comanador, sotscomanadors, cambres, capellans...) i fins entretenir-se en aspectes relatius a la comunitat religiosa i a les seves categories socials.

La part fonamental de la tesi la constitueix el capítol quart. Aquí analitza l'evolució del règim senyorial de la ciutat i el terme de Tortosa. D'antuvi, com no podia ser d'altra manera, entra de ple en l'eterna discussió sobre el repartiment. Com era d'esperar, no aclarirà, com tampoc ho han fet els altres estudiosos que s'hi han dedicat (els documents no ho permeten), quin fou el paper dels templers i quin el dels Montcada en el senyoriu. Tanmateix, després de l'exposició de Pagarolas, pensem (com ell) que durant un llarg període del segle XIII la preeminència del Temple és inqüestionable. En el mateix capítol tracta també, i amb meticulositat, les institucions i les rendes del senyoriu. Com era previsible, s'entreté amb complaença i erudició de jurista en tot allò que fa referència a la gestació, desenvolupament i promulgació del famós codi dels *Costums de Tortosa*. Naturalment, en aquest context hi és contemplat el paper de la naixent burgesia en el govern de la ciutat i la vinculació que va tenir amb el rei. Elements que, en definitiva, marcaran la fi del règim feudal i l'ascens del poder reial en els afers polítics i econòmics del país.

L'estudi finalitza l'any 1294 amb la permuta que van fer els templers i el rei Jaume II, del domini que aquells tenien

sobre la ciutat i son terme. Normalment, en la història general, quan hom es refereix a la permuta de Tortosa, sembla que a partir d'aleshores els templers desapareixen de la ciutat i, tanmateix, la realitat no fou aquesta. Era tan important el patrimoni rústic i urbà que retingué el Temple a Tortosa que fou necessària la permanència de la comanda. És més (i això cronològicament és posterior a l'estudi de Pagarolas), tot aquest patrimoni, després que el Temple fos extingit passà a l'Orde de l'Hospital, que el continuà posseir fins a la desamortització del segle XIX.

Curiosament, Pagarolas gairebé no tracta el setge de Miravet i el procés de l'Orde, malgrat el protagonisme de les comandes de l'Ebre en aquest episodi. Ho justifica amb escreix, però, en la nostra opinió, de la mateixa manera que dedica més de la meitat del segon capítol a aquelles cases, podia haver glossat quelcom de les aportacions fetes al tema per Miret, Finke i Mercati.

Per acabar, estimem que *Els templers de les Terres de l'Ebre* és un estudi no solament necessari, sinó molt ben fet, i aquí no és un tòpic afirmar que omple un buit historiogràfic. Tanmateix, com que una estimació global de l'obra exigeix entrar en valoracions d'advocat del lector (que no del diable) intentarem apuntar alguns aspectes que, a criteri nostre, podrien haver millorat encara el resultat final. Ja he anotat abans que hi trobava a faltar un bon plànol de la ciutat de Tortosa, mancança que faig extensiva a un bon recull fotogràfic (de vegades, ai las!, aquests detalls són imposicions de l'edi-

tor). D'altra banda, observem que Pagarolas es limita a treballar a partir de les seves possibilitats d'historiador (que no són poques), que no entra en territoris que ell pensa que li són aliens. En aquesta línia, penso que peca d'excessiva prudència quan s'absté, sistemàticament, de fer comentaris relatius al patrimoni monumental, com si un edifici no fos un document; document sovint més fiable que un pergami (una llista dels pergamins falsos, o susceptibles de ser-ho, de l'ACA seria espectacular). Per posar-hi un exemple: estimo que passa de prudent quan, en la pàgina 100, diu que les Camposines (un llogaret fundat pels templers de Miravet) «conserva pocs testimonis del seu passat medieval». És evident que no diu cap mentida, però quedaria millor (i donaria més informació) si adoptava el discurs positiu i deia que de les Camposines «només» en queda una bellíssima església del segle XIII. I seguint amb les incursions en altres terrenys (tan poc practicada pels historiadors), crec que el treball de Pagarolas es beneficiaria si, de tant en tant, cerqués el concurs d'una ciència auxiliar com l'onomàstica. Encara que hagués significat utilitzar documents allunyats dels límits cronològics del seu treball, l'estudi de topònims com l'*Algezira Maschor*, de Tortosa (que no és altra que l'illa dels Genovesos, desapareguda fa segles) li hauria donat resultats històricament espectaculars (vull recordar aquí la importància que al seu dia van tenir els articles de C. Plaza Arqué —publicats al *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*— sobre el topònim «Masó», per localitzar els convents templers del Rourell, Selma i la Joncosa).

En resum, el treball de Pagarolas és no solament una excel·lent aportació a la història medieval de la ciutat de Tortosa, sinó un estudi important sobre l'estructura i el funcionament d'un dels feus templers més importants d'Occident.

Joan Fuguet Sans